

NEOLITSKE KULTNE POSUDE IZ SMILČIĆA

ŠIME BATOVIĆ

Neolitski su predmeti u Sjevernoj Dalmaciji dosada ograničeni isključivo na slučajne nalaze i to uglavnom kamene artefakte.¹ Sistematska se istraživanja nisu vršila. Zbog toga je neolitski period uglavnom nepoznat.

Veći uvid unijelo je otkriće bogatog neolitskog naselja u selu Smilčiću, 21 km. istočno od Zadra. 1955. g. rigolanjem zemljišta izbačeno je na površinu mnoštvo predmeta iz kamena, kosti, a naročito mnogo od pečene zemlje. U prvom redu treba istaknuti ulomke posuda s raznim motivima izvedenim utiskivanjem ili žigosanjem — impresso keramika, koja se pojavljuje na tlu Jugoslavije kao novi element, a potpuno je identična s onom na području Italije i cijelog Sredozemlja.² Ima usto dosta ulomaka sa spiralnim motivima, cik-cak urezima, šrafiranim trokutima itd.³

Među keramičkim materijalom otkriveni su i ulomci od šest primjeraka kulturnih posuda tipa Danilo, koje ovdje donosim.⁴ Od triju su nađeni dijelovi ručica, dvjema se sačuvala po jedna cijela noga (sl. 2, 3), a jednoj dio noge s ostatkom tijela (sl. 1).

Sve ulomke možemo ubrojiti među grublje posude iz Smilčića, koje prevladava. Ipak ima međusobnih razlika u kvaliteti, čistoći i sastavu zemlje, te pečenju. Površina je svima hrapava, jedino je kod ručice na sl. 6 uglačana. Pečenje nije najbolje, a kod nekih ulomaka je loše, osobito kod sl. 3 i 2, koji su napravljeni od najobičnije zemlje. Različitim intenzitetom pečenja postignute su razne nijanse u boji površine: od crnosivkaste

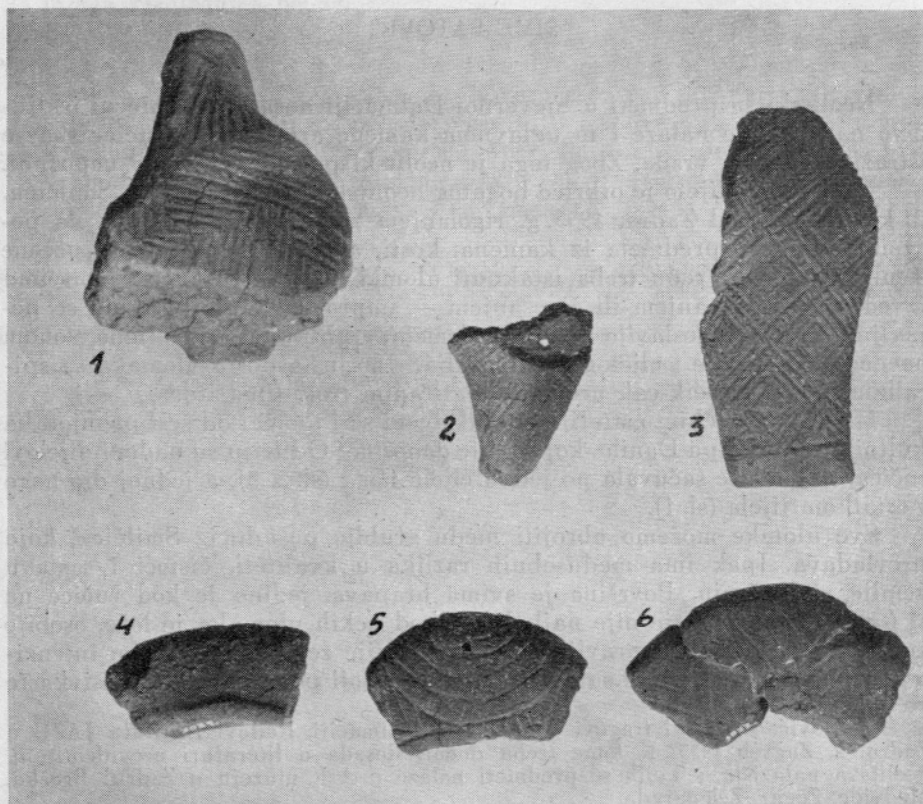
¹ Batović, Neolitski tragovi u Sjevernoj Dalmaciji, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 2, Zagreb 1955. K tome treba dodati dosada u literaturi neevidentirana neolitska nalazišta, s kojih se predmeti nalaze u Arh. muzeju u Zadru: Bruška, Medvide, Zegar, Zelengrad.

² Bernabò Brea, Il neolitico a ceramica impressa e la sua diffusione nel Mediterraneo, Rivista di studi Liguri XVI, 1950; Isti, Gli scavi nella caverna delle Arene Candide, vol. I, II. Pojavila se nedavno kod nas još u spilji Crvena Stijena u Crnoj Gori, Zelenoj Pećini u Hercegovini, te pećini Sredi na otoku Cresu: Benac, Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu (GZM) 1957, str. 19 i d., 61 i d. Up. i Miroslavljević, Južno područje otoka Cresa u pretpovijesno doba, Ljetopis JAZU 61, 1956, str. 262 i d. Od nalazišta u Jugoslaviji Smilčić je dao najbogatiju impresso keramiku i s najviše varijacija.

³ Batović, Smilčić u kameno doba, Zadarska revija 1, 1957, str. 74—76. Godine 1957 izvedeno je u manjem obimu i sistematsko iskapanje, ali materijal još nije obrađen: up. Batović, Istraživanje naselja iz kamenog doba u Smilčiću, Glas Zadra br. 328 od 12. listopada 1957.

⁴ Fragmenti na sl. 1 i 6 nađeni su u iskapanju sondi na dubini od 20—50 cm. Sonda međutim nije dala nikakvih rezultata obzirom na stratigrafiju, pa se to ne može uzeti, bar zasad, u obzir, jer i svi predmeti, koje je izbacio traktor, potječu iz identične dubine.

boje zemlje, sive, crne, crnkaste, žućkaste do crvene. Obično na svakom fragmentu postoje po dvije nijanse. Fragment na sl. 6 ima smeđu površinu. Boja se presjeka kod nekih fragmenata razlikuje od boje površine. Zemlja je pomiješana obično s usitnjenim kamenčićima, nekad sitnim kristalićima. Površina fragmenta 1 izgleda da je bila crveno premazana ili inkrustirana, od čega se u urezima vide tragovi. Stijena je te posude dosta debela.

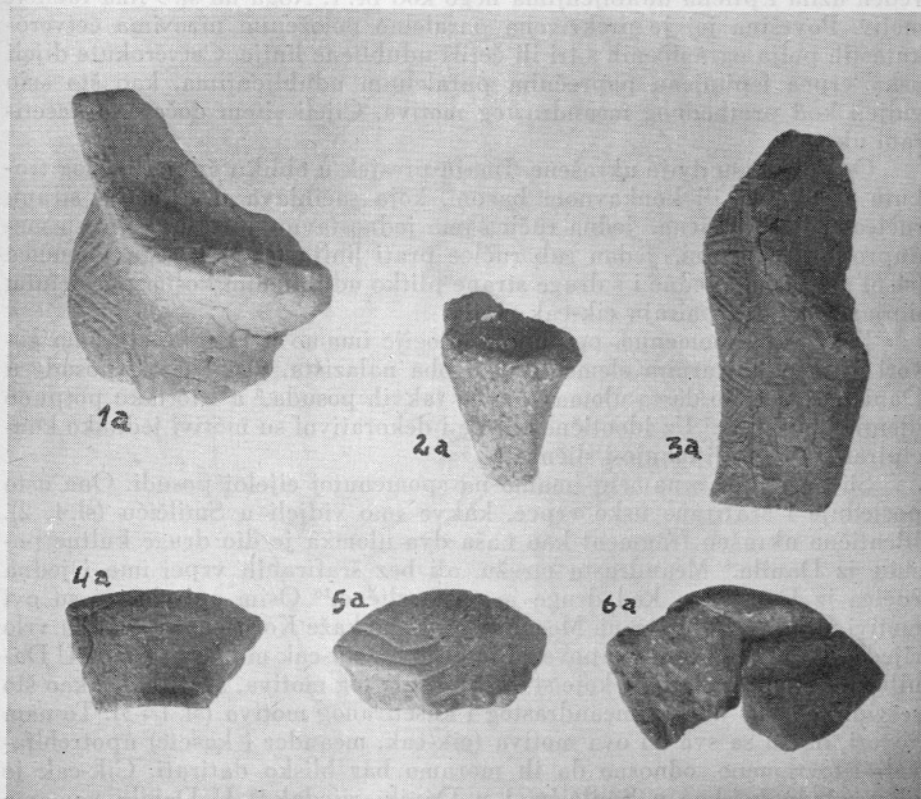
Sl. 1—6. Ulomci neolitskih kultnih posuda iz Smilčića

U Smilčiću se nije našla kompletno sačuvana ni jedna kulna posuda ovog tipa. Nađeni fragmenti potpuno su, međutim, identični jednoj cijeloj i mnoštvu ulomaka nađenih u Danilu istočno od Šibenika,⁵ pa ih nije teško identificirati. To dokazuje i naša na sl. 1, gdje se vidi gornji dio jedne stražnje noge s velikim dijelom recipijenta, koji je sačuvao i rub.

Oblik je takvih posuda, kako je to istakao Korošec u vezi s posudama iz Danila, poluloptast, a leži na četiri noge: dvije prednje kraće i uglavnom

⁵ Dujmović, Neolitska obredna posuda iz Danila u Dalmaciji, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (VAHD), LIV, 1952, sl. 1, T. III; Korošec, Nova neolitska kulturna grupa na području Dalmacije, isti broj Vjesnika, str. 102.

ravne (sl. 2), dvije stražnje dulje i ovalno modelirane (sl. 1, 3). Zbog toga je otvor posude zakošen. Prednje su noge položene s donje strane posude uz rub otvora, dok stražnje koso podržavaju posudu. Oblik je naše prednje noge stožast, malo zakrivljen, stopalo zaobljeno. Stražnja je noga (sl. 3) duguljasta, spljoštena, s elipsastim presjekom i ravnim stopalom. Na gornjem se dijelu koljenasto izbočuje. S gornje strane posude, u blizini ruba aplicirana

Sl. 1 a—6 a. Ulomci neolitskih kulturnih posuda iz Smilčića

je polukružna masivna ručica položena paralelno s otvorom. Posuda se mogla upotrebljavati, samo kad bi se mehanički dovela u horizontalan položaj, ali u tom slučaju nije mogla stati na nogama. Vidi rekonstrukciju na sl. 7.

Kod danilskih su posuda površina između nogu, unutarnje strane nogu i unutarnja strana ručice — slabo vidljiva mjesta bila obično premazana crvenom bojom. Vanjski plašt posude i ručice, prednje i bočne strane nogu ukrašene su istim urezanim motivima, koji su bili crveno inkrustirani. Identično se aplicira urezani ukras i kod naših, dok inkrustaciji i bojanju nema traga, što su mogle, bar neke, posjedovati, ali nije sačuvano osim tragova

kod ulomka na sl. 1. Svi su fragmenti iz Smilčića, osim br. 4, ukrašeni udubljenim motivima.

Fragmenti na sl. 1 i 2, iako ne pripadaju istoj posudi, imaju identičan motiv. Prekriveni su uglatim linijama, koje formiraju meandrastu mrežu. Pojedini prostori između dviju linija ispunjeni su poprečnim paralelnim urezima. Ukraš je do slabije vidljivih dijelova, kao i po rubu recipijenta, pa ispred kraja nogu završen ravnom linijom. Kod noge br. 2 ukraš je izveden užim i plićim udubljenjima nego kod br. 1. Noga na sl. 3 ima različit motiv. Površina joj je prekrivena paralelno položenim nizovima četverokutastih polja ograničenih s tri ili četiri udubljene linije. Četverokute dijeli uska vrpca ispunjena poprečnim paralelnim udubljenjima, kao što smo vidjeli kod prethodnog meandrastog motiva. Cijeli sitem dočarava kasetirani ukraš.

Od ručica su dvije ukrašene. Imaju presjek u obliku čunja bliskog trokutu s ravnom ili konkavnom bazom, koja sačinjava unutrašnju stranu ručice i nije ukrašena. Jedna ručica ima jednostavnu spiralu, kojoj su međuprostori šrafirani. Jedan rub ručice prati linija (sl. 5). Druga je ručica (sl. 6) ukrašena s jedne i s druge strane plitko udubljenim kosim paralelnim linijama, koje formiraju cik-cak motiv.

Kako sam spomenuo, potpune analogije imamo u Danilu, što nam govori o istim kulturnim elementima u oba nalazišta. Osim cijele posude u Danilu je nađeno dosta ulomaka nogu takvih posuda,⁶ a isto tako potpuno identičnih ručica.⁷ Uz identične oblike i dekorativni su motivi jednako koncipirani, a više ili manje i slični.

Sličan uglati ornament imamo na spomenutoj cijeloj posudi. Ona usto posjeduje i šrafirane uske vrpce, kakve smo vidjeli u Smilčiću (sl. 1, 2). Identično ukrašen fragment kao naša dva ulomka je dio druge kultne posude iz Danila.⁸ Meandrastu mrežu, ali bez šrafiranih vrpce ima i jedna ručica iz Danila,⁹ a kod druge je nešto slično.¹⁰ Osim spirale svi su ovi motivi u Smilčiću izolirani. Meandar je, kako kaže Korošec, i u Danilu vrlo rijedak.¹¹ Danilo i Smilčić povezuje i mreža s cik-cak motivom (sl. 6). U Danilu su pojedini prostori, koje stvaraju linije tog motiva, šrafirani,¹² kao što se vidi kod nas unutar meandrastog i kasetiranog motiva (sl. 1—3). To nam govori, da su se sva tri ova motiva (cik-cak, meander i kasete) upotrebljavali istovremeno, odnosno da ih moramo bar blisko datirati. Cik-cak je ukraš, jednako kao u Smilčiću, i u Danilu rijedak.¹³ U Danilu nemamo

⁶ Korošec, *ibid.*, sl. IV, 19, sl. V, 22, T. V, 3; Korošec, *Iskopavanja u Danilu kraj Šibenika*, Ljetopis JAZU 60, 1955, T. II, T. IV (Ljetopis); Korošec, *Nekaj pripomba k izvoru butmirske kulturne skupine*, Arheološki vestnik VI/1, 1955, sl. 11, 12, 15 (Arh. vestnik); Korošec, *Ceramica dipinta della costa dalmata*, Bull. pal. it. 1956, sl. 1; 2, br. 4—6.

⁷ Korošec, VAHD 1952, sl. IV, 21, V, 23, VI, 24, T. V, 4, 5; Ljetopis, T. II; Arh. vestnik, sl. 3, 15; *Ceramica dipinta*, sl. 2, br. 1—3.

⁸ Korošec, *Ceramica dipinta*, sl. 2, br. 5.

⁹ Korošec, VAHD 1952, sl. V, 23, T. V, 4.

¹⁰ Korošec, Arh. vestnik, sl. 13; zatim ulomak jedne posude: *Ceramica dipinta*, sl. 4, br. 12.

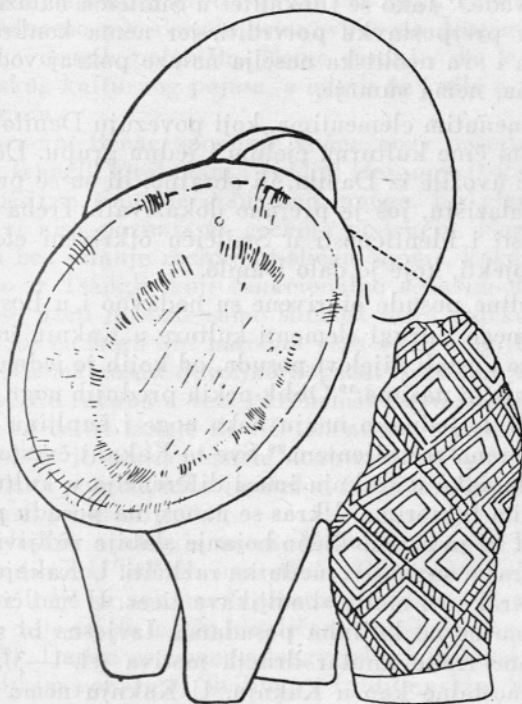
¹¹ VAHD 1952, str. 107, 112—113.

¹² Korošec, Arh. vestnik, sl. 9; *Ceramica dipinta*, sl. 3, br. 7 (stalak za vazu).

¹³ Korošec, VAHD, str. 106, 107.

kasetiranog ornamenta, ali oba nalazišta i kroz taj motiv povezuju uske šrafirane vrpce.

Spirala se u Smilčiću kao i u Danilu mnogo upotrebljava (sl. 5). Oblik joj je u oba nalazišta potpuno identičan: jednostavno izvedena, obično urezana-udubljena, češće međuprostori šrafirani. Uz kultne posude to je najjači elemenat, koji povezuje Smilčić s Danilom. Zbog toga neću na pro-

Sl. 7. Rekonstrukcija neolitske kultne posude iz Smilčića

blemu spirale ovdje zadržavati, jer sve, što je u vezi s tim rekao Korošec u navedenim radnjama, vrijedi uglavnom i za Smilčić. Njeno se vezivanje s Bosnom samo nameće. Spirala butmirske kulturne grupe razvijenija je i kompliciranija, pa kronološki, po svemu, kasnijeg postanka.¹⁴

Ni na jednom fragmentu kultnih posuda iz Smilčića nije jasno uočena inkrustacija i bojanje slabije vidljivih dijelova crvenom bojom, što još ne znači, da prvotno nisu postojali. Inkrustacija, a bez sumnje i bojanje morali su biti česti u Smilčiću, pogotovo što je to redovito u potrebi kod danilskih

¹⁴ Benac, Prehistorijsko naselje Nebo i problem butmirske kulture, 1952; Korošec, opp. cit.

obrednih posuda.¹⁵ Naše posude na sl. 2 i 6 nisu mogle biti inkrustirane, jer su im udubljenja ukrasa vrlo plitka. Čini se, da je većina posuda ovog tipa bila ornamentirana, ali da se ukras uopće nije primjenjivao uvijek dosljedno. Zbog toga postoji primjeraka bez ukrasa, što dokazuje jedna ručica (sl. 4), a takvih slučajeva ima i u Danilu.¹⁶ Bar ne posjeduju urezani ukras. Možda su bile bojane, pa boja nestala.

Radi svog specifičnog oblika, načina upotrebe i sistema ukrašavanja Korošec je pretpostavio, da je ovaj tip posuda mogao služiti u kultne svrhe u vezi s kultom vode.¹⁷ Iako se i lokalitet u Smilčiću nalazi pokraj potoka, nemoguće je ovu pretpostavku potvrditi, jer nema konkretnih dokaza, a usto se uglavnom i sva neolitska naselja nalaze pokraj vode. Da je služila u nekim obredima, nema sumnje.

Po svim spomenutim elementima, koji povezuju Danilo i Smilčić, uočava se jasno, da oni čine kulturnu cjelinu i jednu grupu. Da li su se kultne posude u Smilčiću uvozile iz Danila, ili obratno, ili su se proizvodile u jednom i drugom nalazištu, još je prerano dokazivati. Treba naglasiti, da su uz mnoge sličnosti i identičnosti u Smilčiću otkriveni elementi tipološki stariji nego su objekti, koje je dalo Danilo.

Identične kultne posude otkrivene su nedavno i u Bosni (Kakanj). Ne samo te posude, nego i drugi elementi kulture u Kaknju imaju sličnosti sa Smilčićem.¹⁸ Noge i ostali dijelovi posuda, od kojih je jedna rekonstruirana, uglavnom su identični našima.¹⁹ Oblik nekih prednjih nogu potpuno je istovetan našoj na sl. 2. Jednako imaju neke noge i šupljinu s gornje strane, koja je bila zatvorena recipijentom.²⁰ Sve to Kakanj čvrsto povezuje s Danilom i Smilčićem, iako u Kaknju ima i diferencija u kulturi, što je uslovljeno i geografskim faktorima. Ukras se nanosi na posudu po istom sistemu kao u Smilčiću. I tu je ustanovljeno bojanje slabije vidljivih dijelova crvenom bojom.²¹ Ukrasni su motivi međutim različiti. U Kaknju se primjenjuju šrafirane vrpce, trokuti i motiv »bodljikave žice«. U Smilčiću se nalaze oba prva motiva, samo ne na kulturnim posudama. Izvjesna bi sličnost bila kod nas uske šrafirane trake unutar drugih motiva (sl. 1—3), kao u Danilu, premda nisu samostalne kao u Kaknju. U Kaknju nema spirale, koja je osnovni ukrasni motiv u Smilčiću i Danilu, kao i meandra ni kaseta. Kakanj je kronološki vrlo blizak, ali nije sačinjavao kompaktnu kulturnu cjelinu s dva dalmatinska nalazišta. On je s njima imao kulturne veze i dodire, ali je primao utjecaje i s drugih područja. Funkcija im je i oblik ovih posuda

¹⁵ Od mnoštva ulomaka, koje je izbacio traktor, crvenu inkrustaciju posjeduje samo fragment jedne zdjelice iz Smilčića. Možda bi mogli smatrati inkrustacijom tragove crvene boje u udubinama ukrasa kultne posude na sl. 1. Pri nedavnom iskapanju otkriveno je dosta inkrustiranih fragmenata keramike. — Korošec, VAHD 1952, str. 102, 107, 115; Ljetopis, str. 199; Ceramica dipinta, str. 302.

¹⁶ Korošec, Ljetopis, str. 199.

¹⁷ VAHD 1952, str. 113.

¹⁸ Oblici posuda, obrada kremenih artefakta, neki ukrasni motivi..., ali su ipak veze mnogo manje nego s Danilom.

¹⁹ Benac, Osnovna obilježja neolitske kulture u Kaknju, GZM 1956, T. V, VI.

²⁰ Ibid., T. VI, 2. — Naša sl. 2.

²¹ Ibid., str. 173, 176.

zajednička, ali je dekoracija ovisila o raznim faktorima i utjecajima. Analogije na pr. za motiv »bodljivkave žice« traži Benac u Češkoj.²²

Benac spominje još jedno neobjelodanjeno nalazište s ovakvim posudama na četiri noge: Caverna del Muschio, Nabrežina (Aurisina) kod Trsta.²³

Benac je u Crvenoj Stijeni i Zelenoj Pećini ustanovio potpuno identične ručice, bez ukrasa, samo se ne zna oblik posuda, kojima su pripadale.²⁴ Nema nikakvih dokaza, da su pripadale tipu naših kulturnih posuda sa četiri noge. S tim u vezi napominjem, da se ovakav oblik ručica u Smilčiću nije upotrebljavao, odnosno nije dosada ustanovljen na drugim vrstama posuda.

Zasada nema drugih nalazišta. Nema sumnje, da je tip ovih posuda produkt jadranskog kulturnog pojasa, a odatle se širile u područja, koja su gravitirala Jadranu.

Kao komparaciju Benac spominje slične noge posuda na četiri ili tri noge nađenih u Tsangli, Drahmani i okolini Heroneje.²⁵ Premda su sličnosti nogu sasvim uočljive, time ne dobivamo mnogo, jer glavnu ulogu igraju recipijenti, kakvi nisu poznati na grčkom području. Noge, koje spominje Benac, nosile su bez sumnje recipijent sličan onome, kakav se vidi na drugom mjestu, isto iz Tsangli, koji funkcionalno s našim nema ništa zajedničkog.²⁶ Može se uzeti u obzir samo sličnost nogu i dekoracije (u odnosu na Kakanj), što još ne mora biti naročita veza s Grčkom (Benac, GZM 1956, str. 179), jer zato nema zasad dovoljno dokaza. Svakako je i o tim analogijama potrebno voditi računa u vezi s kronološkim fiksiranjem naših kulturnih posuda. Posuda sa četiri manje ili više slične noge imamo u mnogim kulturnim grupama, jer je ovakav sistem nogu raširen kod neolitskog posuđa. Funkcionalno slična posuda, iako formalno različita i bez nogu, nađena je u slavonskoj kulturi, a i kasnije.²⁷

Drugih tipoloških analogija nema. Može se govoriti samo o izvjesnim dekorativnim dodirima. Takvih ima dosta. Prostorno najbliže slične veze imamo na Hvaru, gdje su neki međuprostori linearnog žigosanog ornamenta šrafirani.²⁸ Iako nije cijeli motiv identičan, podsjeća nas na slične detalje kod nas (sl. 1—3). Datira se između lengyelske i badenske kulture, te povezuje sa zvonolikim peharom, Sicilijom i Ljubljanskim Barjem.²⁹

Kasete slične našima imamo na jednoj amfori iz Mađarske, koju Childe stavlja u neolitski period II (2600—2300 g.).³⁰ Dosta je sličan našima motiv,

²² Ibid., str. 177—178.

²³ Ibid., str. 177, nap. 40. Na predavanju u Beogradu 31. ožujka 1957 u okviru III. sastanka prethistoričara Jugoslavije Benac je spomenuo, što je potvrdila i D. Garašanin, da su se kultne posude sa četiri noge našle u Prištini i Novom Pazaru. Da li je dotle dopirao utjecaj s primorja, još treba ispitati.

²⁴ GZM 1957, str. 27, 44, T. IV, 4, sl. b; str. 70, 76, 77, T. XIII, 5, 6.

²⁵ Benac, GZM 1956, str. 177, 178—180; Wace-Thompson, Prehistoric Tessel, str. 199, sl. 142 f.

²⁶ Wace-Thompson, o. c., sl. 57 g.

²⁷ Schmidt, Die Burg Vučedol, Zagreb 1945, T. 42, 1 a, b (polukuglast oblik, ravno dno, otvor koso položen); Hoffiller, Prehistorijske žare iz Velike Gorice kraj Zagreba, Bulićev zbornik 1924, str. 4, sl. 2.

²⁸ Novak G., Prehistorijski Hvar, Grapčeva spilja, Zagreb 1955, T. CCXXXI, 1—6, str. 231.

²⁹ Ibid., str. 45, 54.

³⁰ The Danube in Prehistory, 1929, sl. 53 a.

koji čini neki prijelaz između kasete i meandra iz potiske kulture u Vinči, kod kojeg su neki međuprostori šrafirani.³¹ Izvjesnu dalju sličnost predstavljaju mnogi četverokutasti motivi u slavonskoj kulturi, premda se razlikuju od naših. U slavonskoj kulturi oni formiraju frizove, dok su prave kasete, koje prekrivaju cijelu površinu, rijetke, a i u tom su slučaju samo formalno slične našima.³² Kod nas je upotrebljen tektonski motiv kasetiranog drvenog stropa.

Meandroidni se motivi nalaze na širem području. Najbližiji su oni iz potiske kulture u Vinči, gdje prekrivaju veće površine.³³ Garašanin kaže, da se meandar često upotrebljava u Vinči, osobito u vinčansko-tordoškoj fazi (8—6,5 m), prije 2300. g., oko kojeg datuma postavlja početak vinčansko-pločničke faze.³⁴ Meandar je uopće raširen u tom periodu na području vinčanske kulturne grupe. Nalazi se i u ranom neolitu Makedonije,³⁵ Mađarskoj oko 2400. g.,³⁶ Rumuniji, osobito u Boian A grupi.³⁷

Vrlo slični meandrasti motivi, ali bez šrafiranih međuprostora nalaze se na Liparima, a i u drugim predjelima Italije.³⁸ Taj sloj istraživači (Bernabò Brea i Cavalier) stavljaju u treći stupanj neolita Italije (na Liparima period I, a eolskim otocima II = »periodo dello stile di Capri«), uporedo s prvom fazom Dimini u Grčkoj, Tsountas B 3β, 3000—2900. g.³⁹ To je druga faza srednjeg neolita.

Sličan motiv kosih snopova linija, koje slažu cik-cak uzorak (sl. 6) imamo u Vinči (oko 2600—2400. g.), Butmiru,⁴⁰ pa i u slavonskoj kulturi.⁴¹

Prema svemu može se dosta jasno odrediti položaj kulturnih posuda iz Smilčića. Jače osvijetliti karakter kulture u Smilčiću još je prerano, dok se ne obradi cjelokupan materijal, koji je izišao na vidjelo, a definitivnu će se sliku moći dobiti tek duljim sistematskim istraživanjem.

Iako sam naveo neke analogije naših posuda s hvarskom i slavonskom kulturom, ne bismo se na njih mogli jače osloniti. Spomenute analogije imaju ipak drugi karakter. Na Hvaru je to ukras izveden toččićem, oblik posuda i kulturni odnosi drugi. Slično je i sa bijelo inkrustiranim slavonskom keramikom. Ti se elementi datiraju na konac neolita i početak brončanog doba. Iako se mogu povući izvjesne paralele, naše posude imaju starijih elemenata. Spomenute analogije na posudama iz Smilčića mogle bi

³¹ Miložčić, *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas*, 1949, T. 35, 12; Vasić, *Vinča II*, T. CI, 366, str. 187.

³² Schmidt, o. c., T. 41, 2.

³³ Miložčić, o. c., T. 35, 10, također i 12; Schmidt, o. c., sl. 67, 4; Vasić, *Vinča II*, T. CII, 367, str. 187—188; up. i Vasić, *Vinča III*, T. I, 1, str. XXI; Schachermeyr, *Die ältesten Kulturen Griechenlands*, 1955, sl. 21.

³⁴ Garašanin M., *Hronologija vinčanske grupe*, 1951, str. 35, 151; up. Vasić, *Vinča II*, str. 173—175.

³⁵ Miložčić, o. c., T. 16, 2 (Servia I).

³⁶ Menghin, *Handbuch der Archäologie IV*, 1950, T. 6, 2.

³⁷ Ibid., T. 6, 5; Miložčić, o. c., T. 23, 10.

³⁸ Bernabò Brea-Cavalier, *Civiltà preistoriche delle Isole Eolie e del territorio di Milazzo*, Bull. pal. it. X, 1956, sl. 12, str. 24—25, 26, 27.

³⁹ Ibid., str. 8, 13, 90—91, te kronološka tabla. U istom sloju postoji ukras od snopova linija složenih u cik-cak motiv samo izveden bojanjem: sl. 8 e—f, h.

⁴⁰ Miložčić, o. c., T. 31, 1; Radimsky-Hoernes, *Neolitische Station von Butmir*, T. IV, 18, V, 4; Fiala-Hoernes, *Neolitische Station von Butmir II*, T. VI, 6.

⁴¹ Schmidt, o. c., T. 44, 15.

biti prauzor kasnijim motivima u slavonskoj kulturi. Što se tiče vinčanske kulture i kultura Mađarske, Rumunije, Makedonije i Italije vidjeli smo, da se analogni elementi uglavnom datiraju u srednji neolit. S tim možemo više računati.

Potpuno međutim odrediti položaj kulturnih posuda iz Smilčića možemo jedino po predmetima iz Danila i Kaknja. Stratigrafija u Danilu nije poznata, niti su još objavljeni svi rezultati istraživanja. Korošec ga je najprije datirao paralelno s Butmirom, a kasnije od Hvara I.⁴² On ga sada međutim stavlja ranije od butmirske grupe, a dodiruju se na početku butmirske. Tako ga datira i ranije od Hvara I.⁴³ Nema sumnje, da su Korošćevi sadašnji razlozi za veću starost Danila od Butmira i Hvara točni, iako pojedini elementi traju dulje.

Kultne su posude svakako starije od butmirske grupe, jer se na njenim lokalitetima nisu našle. Zato govori i cilindrični stalak za posude, koji nije ustanovljen u Smilčiću, ali se često javlja u Danilu.⁴⁴ Sa Smilčićem ga, kako smo vidjeli, povezuje identičan ukras cik-cak spleta sa šrafiranim međuprostorima. Potome se s njime povezuju četiri naše posude (sl. 1—3, 6). Korošec dokazuje, da se je iz tog stalka razvio spajanjem s posudom donji cilindrični dio kruškastih amfora butmirske kulture, a potome da su ti stalci iz Danila dosta stariji od butmirske grupe i utjecali na formiranje spomenutih amfora (ibid.). Spirala to ne mora negirati, iako je glavni ukrasni motiv u Danilu i Butmiru, a jedan od glavnih u Smilčiću. Butmirska je spirala mnogo razvijenija i kompliciranija, pa potome mlađa. I u Danilu kao i Smilčiću treba svakako voditi računa o duljem trajanju na seobina, a time i kronološkim razlikama.

Točnost takvog vremenskog fiksiranja kulturnih posuda iz Smilčića potvrđuje i nalazište Kakanj, koje se prostire na području butmirske kulture, a s njom nema skoro nikakvih dodira. Povezuje se po svemu s Danilom i Smilčićem. Karakter njegove kulture pokazuje veću starost od butmirske. Ima dodira sa starčevačkom i vinčansko-tordoškom grupom.⁴⁵ Benac ga potom datira u stariju neolitsku fazu, koja odgovara »najstarijim pojavama vinčansko-tordoške faze u Vinči«, oko 2600. g.⁴⁶ Benac i Korošec tvrde, da je Kakanj kronološki paralelan s Danilom.⁴⁷

Kako se iz svega vidi, naše kultne posude, kao i uglavnom sve spomenute bliže ili dalje analogije moramo postaviti u srednji neolit. Time se relativna kronologija može dosta pouzdano odrediti. To u najnovije doba Benac i utvrđuje, pa smješta u srednji neolit Kakanj uporedo s Danilom, Crvenom Stijenom II i mlađom fazom Zelene Pećine III.⁴⁸ Do toga je došao u prvom redu na temelju spomenutih ručica identičnih našima. Njima moramo, u ovom slučaju obzirom samo na kultne posude, pridružiti i Smil-

⁴² VAHD 1952, str. 115; Korošec, *Ceramica dipinta*, str. 318; *Arh. vestnik*, str. 14, 23; *Ljetopis*, str. 201, 202.

⁴³ *Ceramica dipinta*, str. 318, 320.

⁴⁴ Korošec, *Arh. vestnik*, sl. 9, str. 16.

⁴⁵ Benac, *GZM* 1956, str. 173 i d.

⁴⁶ *Ibid.*, str. 178.

⁴⁷ *Ibid.*, str. 179; Korošec, *Ceramica dipinta*, str. 317, 320.

⁴⁸ *GZM* 1957, str. 44, 80, 77, 78.

čić.⁴⁹ Dosta je teže s apsolutnom kronologijom radi različitih kronoloških varijacija. Benac fiksira srednji neolit oko 2700–2400. g.⁵⁰

Osim Danila i Kaknja moramo ovdje uzeti naročito u obzir i Italiju, u prvom redu zbog općeg karaktera kulture u Smilčiću, koja je usko povezana s talijanskim neolitom, pogotovo starijim; pa radi geografske blizine moraju biti kronološki sinhroni, ili s minimalnim diferencijama. U vezi s kulturnim posudama imamo analogija, kako smo vidjeli, samo u meandroidnom motivu, koji se datira oko 3000–2900. g., također u srednji neolit. Ta se datacija približuje onoj, koju postavlja Benac, i nema sumnje, da te dvije postavke moramo uzeti posebno u obzir pri razmatranju kulturnih posuda iz Smilčića. Ova bi datacija mogla odgovarati i obzirom na pojavu impresso keramike u Smilčiću.

Po svom obliku kulture posude ovog tipa zahvataju istočno-jadranski primorski pojas i područje, koje njemu gravitira. Tu su formu bez sumnje diktirale specifične društvene gradacije i svojstvenost duhovne kulture stanovništva ovog pojasa. Dekorativnim motivima čine cjelinu u općem karakteru materijalne kulture užeg kompleksa, a u širem smislu pridružuju se manifestacijama područja, koje u prvom redu sačinjavaju Balkanski i Apeninski poluotok, Podunavlje i jugoistočna Evropa. To je svakako uzrok i dokaz kulturnih, a bez sumnje i ekonomskih dodira i veza u okviru tog kruga.

Opis ulomaka

Sl. 1-1b. Dio stražnje noge s ostatkom tijela glinene posude na četiri noge. Površina je žućkastocrvenkasta, a dijelom prelazi u crnu boju. Unutrašnjost je žućkasta s tragovima glačanja. Kod ovog je fragmenta zemlja najčišća. Pomiješana je s vrlo usitnjenom kristalnom prašinom. Sredina je zida posude siva, a na nozi smeđa. Zemlja je dosta dobro pečena, ali raspucana. Presjek je noge ovalan. Vanjska je površina, osim slabije vidljivog dijela posude i noge, ukrašena udubljenim paralelnim uglatim linijama, koje prave meandroidni motiv. Neki su međuprostori šrafirani. Uz rub otvora posude i do unutrašnje strane noge motiv završava ravna linija. U udubinama se ukrasa vide ostaci crvene boje. Vis. 8,8 cm, presjek noge 6,2 × 2,9 cm, debljina stijenke 0,8 cm.

Sl. 2-2b. Prednja noga zemljane posude na četiri noge. Napravljena je od najobičnije, grube, crnosive, slabo pečene zemlje, pomiješane s usitnjenim kamenčićima. Površina je djelomično žuta, a dijelom crnosiva kao i zemlja. Noga ima oblik malo zakrivljenog čunja. Nije potpuno puna. S gornje strane ima malu udubinu. Na površini se vide ostaci glačanja. Površina je ukrašena plitkim uglatim udubljenim paralelnim linijama, koje čine meandroidni motiv. Neki su međuprostori šrafirani. Ispred kraja noge motiv završava ravna linija. Vis. 5,4 cm, promjer baze 4 × 3,1 cm.

Sl. 3-3b. Stražnja noga glinene posude na četiri noge. Napravljena je od najobičnije, grube, crnosive zemlje, pomiješane s usitnjenim kamenčićima.

⁴⁹ Čitav dosada otkriveni materijal u Smilčiću zahvata veće razdoblje. Općenito se može smjestiti u razdoblje od mlade faze starijeg neolita, kroz cijeli srednji i početnu fazu mladeg neolita.

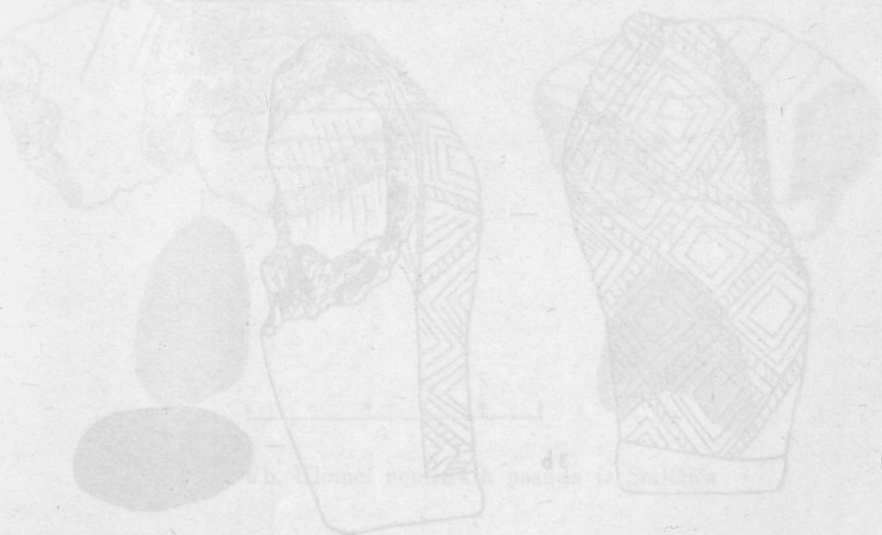
⁵⁰ GZM 1957, str. 44, 45, 80.

ćima. Površina je dijelom žuta i crvena, a mjestimično prelazi u crnu boju. Presjek je crnosive boje kao i zemlja, a poprečno ima oblik elipse, koja se prema dnu smanjuje. Površina je noge osim unutarnjeg, odnosno slabo vidljivog dijela udubljena linijama podijeljena na kvadratna polja, ograničena s tri ili četiri paralelne linije, koja čine kasetirani motiv. Međuprostori su kaseta šrafirani. Do unutrašnje strane i ispred završetka noge motiv je ograničen ravnom linijom. Vis. 10,3 cm, presjek 3,4—4, 4 × 2,6 cm.

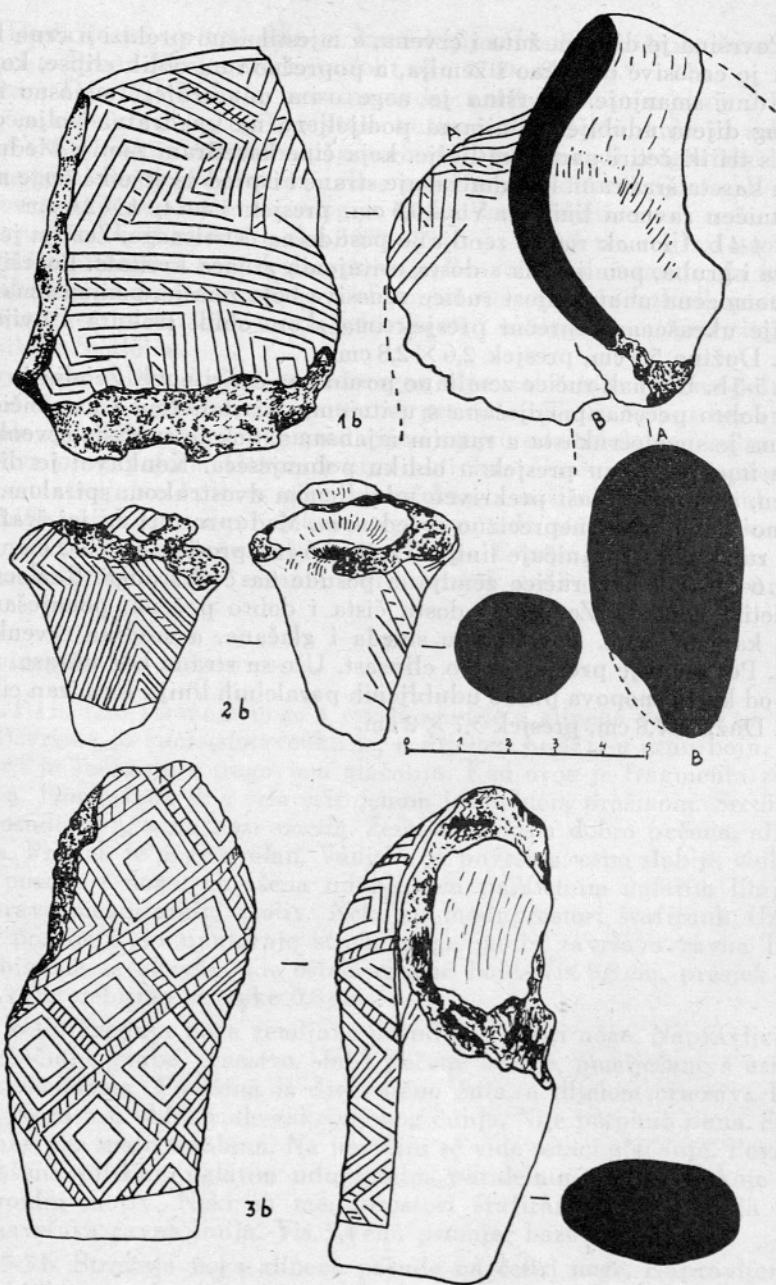
Sl. 4-4b. Ulomak ručice zemljane posude na četiri noge. Zemlja je najobičnija i gruba, pomiješana s dosta usitnjenih zrnaca kristala. Površina je kao i homogena unutrašnjost ručice crnosive boje zemlje u nijansama. Ručica nije ukrašena. Poprečni presjek ima skoro oblik trokuta s uvijenom bazom. Dužina 5,5 cm, presjek 2,6 × 2,8 cm.

Sl. 5-5b. Ulomak ručice zemljane posude na četiri noge. Zemlja je dosta čista i dobro pečena, pomiješana s usitnjenim kristalićima i kamenčićima. Površina je smeđecrnkasta u raznim nijansama, dok je središte crvenkasto. Ručica ima poprečan presjek u obliku polumjeseca. Konkavni je dio neukrašen, a vanjski plašt prekriven udubljenom dvostrukom spiralom, mjestimično krivudavo i neprecizno izvedenom. Međuprostori su joj šrafirani. Jedan rub ručice ograničuje linija. Dužina 6 cm, presjek 3,25 × 2 cm.

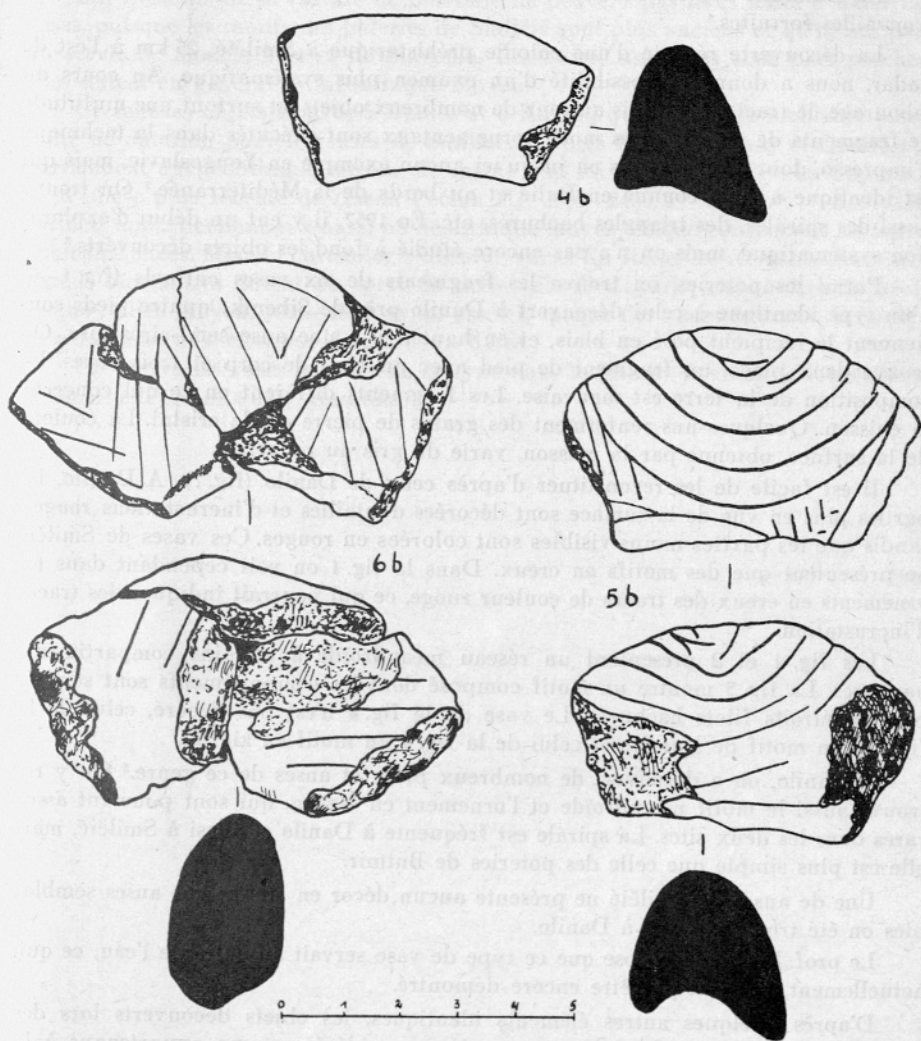
Sl. 6-6b. Ulomak ručice zemljane posude na četiri noge. Razlomljena je u četiri komada. Zemlja je dosta čista i dobro pečena, pomiješana sa sitnim kamenčićima. Površina je smeđa i glačana, a sredina crvenkasto-smeđa. Poprečni je presjek skoro elipsast. Uže su strane bez ukrasa, a šire imaju od kosih snopova plitko udubljenih paralelnih linija formiran cik-cak motiv. Dužina 7,8 cm, presjek 3,7 × 2 cm.

Sl. 4-4b. Ulomak ručice zemljane posude na četiri noge.

Sl. 1 b—3 b. Ulomci neolitskih kulturnih posuda iz Smilčiča

Sl. 4b—6b. Ulomci neoliitskih posuda iz Smilčića

RÉSUMÉ

Vases cultuels néolithiques de Smilčić

En Dalmatie septentrionale, le néolithique n'est connu jusqu'ici que par des trouvailles fortuites.¹

La découverte récente d'une colonie préhistorique à Smilčić, 25 km à l'est de Zadar, nous a donné la possibilité d'un examen plus systématique. Au cours du labourage, le tracteur y a mis au jour de nombreux objets, et surtout une multitude de fragments de poteries. Les motifs ornementaux sont exécutés dans la technique d'impresso, dont nous n'avons eu jusqu'ici aucun exemple en Yougoslavie, mais qui est identique à celle connue en Italie et au bords de la Méditerranée.² On trouve aussi des spirales, des triangles hachurés, etc. En 1957, il y eut un début d'exploration systématique, mais on n'a pas encore étudié à fond les objets découverts.³

Parmi les poteries, on trouva les fragments de six vases cultuels (fig. 1—6) d'un type identique à celui découvert à Danilo près de Šibenik: quatre pieds soutiennent le récipient posé en biais, et en haut il y a une anse semi-circulaire. On trouva deux pieds, un fragment de pied avec un bout de corp et trois anses. La composition de la terre est mauvaise. Les fragments diffèrent en ce qui concerne la cuisson. Quelques-uns renferment des grains de pierre ou de cristal. La couleur de la surface, obtenue par la cuisson, varie du gris au rouge.

Il est facile de les reconstituer d'après ceux de Danilo (fig. 7). A Danilo, les parties plus en vue de la surface sont décorées d'entailles et d'incrustations rouges, tandis que les parties moins visibles sont colorées en rouges. Ces vases de Smilčić ne présentent que des motifs en creux. Dans la fig. 1 on voit cependant dans les ornements en creux des traces de couleur rouge, ce qui pourrait indiquer des traces d'incrustation.

Les fig. 1 et 2 présentent un réseau méandroïde à certains compartiments hachurés. La fig. 3 montre un motif composé dont les compartiments sont séparés par des étroits filets hachurés. Le vase de la fig. 4 n'est pas décoré, celui de la fig. 5 a un motif de spirales et celui de la fig. 6 un motif en zigzag.

A Danilo, on a découvert de nombreux pieds et anses de ce genre.⁵ On y retrouve aussi le motif méandroïde et l'ornement en zigzag, qui sont pourtant assez rares dans les deux sites. La spirale est fréquente à Danilo et aussi à Smilčić, mais elle est plus simple que celle des poteries de Butmir.

Une de anses de Smilčić ne présente aucun décor en creux; des anses semblables on été trouvées aussi à Danilo.

Le prof. Korošec suppose que ce type de vase servait au culte de l'eau, ce qui, actuellement, ne peut pas être encore démontré.

D'après quelques autres éléments identiques, les objets découverts lors des fouilles à Danilo et à Smilčić peuvent être considérés comme appartenant à la même culture.

Des vases cultuels pareils ont été découverts à Kakanj (Bosnie)¹⁹ dont la culture est sous plusieurs aspects parallèle à celle de Smilčić. Ses motifs décoratifs sont pourtant différents, et on n'y trouve pas de spirale.

Le prof. Benac cite quelques cas analogues: Caverna del Muschio à Aurisina près de Trieste, les récipients à quatre pieds découverts à Priština et à Novi Pazar.²³ Il a constaté des anses identiques à Zelena Pečina (Herzégovine) et à Crvena Stijena

(Monténégro).²⁴ Mais il paraît que ces anses appartenaient à des vases d'un autre type.

On retrouve certains décors similaires à Hvar,²⁸ en Hongrie,³⁰ dans la culture de Slavonie,³² à Vinča,³³ en Macédoine,³⁵ en Roumanie³⁷ et en Italie.³⁸

Les éléments de la culture de Slavonie ne peuvent pas nous aider à dater nos vases, puisque les motifs des poteries de Smilčić sont plus anciens et qu'ils auraient pu servir de modèle à ceux de Slavonie. Les autres analogies sont plus proches; elles datent en général du néolithique moyen.

Ce sont les objets trouvés à Danilo et à Kakanj qui offrent la meilleure possibilité de datation pour les vases de Smilčić. D'après Benac, Kakanj et Danilo appartiennent au néolithique moyen, de même que les fouilles de Crvena Stijena II et la phase plus récente de Zelena Pečina III, 2700—2400 av. n. ère.^{48, 50} Nos vases culturels appartiennent eux aussi au néolithique moyen, ce que confirment les autres analogies citées. Mais la chronologie absolue varie. En Italie, les éléments décoratifs pareils aux nôtres datent du «periodo dello stile di Capari», c'est-à-dire du néolithique italien moyen, 3000—2900 av. n. ère.³⁹ L'époque des vases culturels de Smilčić se situe donc aux environs de ces deux dates.

On trouve les vases culturels de ce type dans le littoral oriental de l'Adriatique et dans les régions qui y gravitent.